

Володимир Моренець,
НаУКМА, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Завдяки Болонським деклараціям в Україні загострилася проблема якісної підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації: кандидатів і докторів наук. Одним із головних викликів, які чекають на Україну найближчим часом, є «створення нових принципів підготовки фахівців у третьому циклі освіти» [«creation new principles of training at the three-level cycle degree»]¹.

Розв'язання цієї проблеми полягає у зміні характеру і суті навчання в аспірантурі з метою фактичного наближення (за якістю і рівнем підготовки) до західних стандартів – докторських програм (PhD). Сьогодні вже всі розуміють, що підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні потрібно докорінно реформувати, проте мало хто знає, як саме це робити. Відтак **метою** наших зусиль є детальне вивчення організації та діяльності успішних гуманітарних PhD програм в Європі та США задля імплементації цього досвіду у вітчизняній практиці.

Ставлячи перед собою таку мету, ми ясно розмежовуємо можливе і неможливе. Скажімо, зміна всієї вітчизняної структури підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації і, відповідно, Вищої Атестаційної Комісії України є прерогативою Кабінету Міністрів України. Для будь-якої однієї вищої школи (вишу) це – нереальне завдання. Однак запровадження сучасних PhD програм в окремому університеті, для нас – у Національному університеті «Киево-Могилянська академія» (НаУКМА), який є учасником експерименту з університетського самоврядування, – завдання цілком реальне. Будучи успішним, цей досвід має допомогти Міністерству освіти і науки України сформулювати конк-

¹ Див.: www.bologna-bergen2005.no/EN/national_impl/New/040916_Ukraine.pdf. Звіт України як нового члена Болонського процесу. Вересень 2004, пункт 13.2, стор.16. [Reports from New Members of the Bologna Process / Mychaylo Stepko, Deputy Minister of Education and Science/ Ukraine].

ретні пропозиції Кабінету Міністрів, адже поки цим конкретним пропозиціям просто немає звідки взятися.

Наш проект не веде до негайного скасування в Україні та НаУКМА традиційної форми підготовка аспірантів. Логікою проекту – продуктивне *використання* цієї форми, поки вона існує, у спосіб самоврядного наповнення її новим, сучасним змістом. Інакше кажучи, логікою дій є запровадження новітньої системи підготовки науковців, паралельної до аспірантури, з продуктивним використанням усіх наявних можливостей, у тому числі й державного ресурсу.

Бо що ми маємо сьогодні? Ми маємо три роки аспірантури, упродовж яких особа, дістаючи державну стипендію, прослуховує і складає два обов'язкові курси (з філософії та англійської мови), а решту часу не зайнята більше нічим, окрім (в теорії) написання кандидатської дисертації. Для виховання науковця цього абсолютно недостатньо. Практичний результат такої підготовки невтішний: близько 7% аспірантів вчасно (в межах трьох років) завершують свої дисертації, і лише 25% аспірантів взагалі будь-коли доводять до логічного кінця свої дисертаційні дослідження й виходять на захист, вже не кажучи про якість цих наукових робіт і рівень фахової підготовки дисертантів.

Зміну парадигми ми бачимо в наповненні цих аспірантських/докторських років реальними науково-освітніми формами і завданнями, – тими, що становлять собою зміст типових PhD програм на Заході. Заборонити цього НаУКМА ніхто не може, а тому вся справа полягає тільки у I) *ясному баченні, чим ці роки мають бути наповнені*, а також у II) *фінансовому ресурсі для такого інноваційного прориву в рамках науково-освітньої системи*.

Принципові положення

1. Підготовка докторантів за типом PhD має здійснюватися в університетах за конкретними програмами тривалістю щонайменше 4 роки.
2. Науковий ступінь «Доктора філософії» в певній галузі присуджується Вченою радою університету; диплом «Доктора філософії» видає конкретний університет.

Коментар: оскільки кадри вищої наукової кваліфікації за типом PhD – це не тільки науковці, а й викладачі вишів, то всю підготовку варто зосередити саме в університетах. Натомість академічні інститути, які хочуть здійснювати таку підготовку, підштовхнути до укладання відповідних

угод з університетами і до творення спільних із університетами програм.

3. Конкретні докторські програми розробляються самим університетом (за угодою і спільно також – з академічним інститутом) на базі схваленого мінімуму обов'язкових кредитів (в ECTS) та «обов'язкового мінімуму» у даній галузі.
4. «Обов'язковий мінімум» у даній галузі не може перевищувати 30% від загальної науково-навчальної програми і визначається Державною Комісією з якості підготовки кадрів вищої кваліфікації (ДК КВК).
5. Решту 70% програми підготовки визначає сама інституція, де ця підготовка здійснюється, причому ці 70%, у свою чергу, складаються з 30% обов'язкової та 40% елективної – вибіркової – частин.
6. Принципом має бути індивідуалізованість програми докторських студій (40% варіативні, залежні від попередньої підготовки докторанта, його науково-дослідних цілей та напряму досліджень кафедри/центру/лабораторії).
7. Докторант виконує свою програму в конкретному науковому осередку, ним може бути, наприклад: науково-дослідний центр, лабораторія, кафедра, відділ.
8. Науковий осередок, в якому докторант виконує свою програму підготовки та індивідуальне наукове дослідження, наймає докторанта на працю як молодший науковий співробітник.

Коментар: *один із основоположних принципів, зафіксованих у Зальцбурзьких і Берлінських деклараціях твердить: докторант, що одержує стипендію від уряду (завжди недовостатню), відразу визнається молодшим науковим співробітником і дістає за конкретну науково-дослідну роботу заробітну платню.*

9. Науково-навчальний підрозділ (факультет, інститут, школа, секція, департамент), до якого належить науковий осередок (центр/лабораторія/відділ/кафедра), формує за пропозицією осередку докторську комісію (як правило, 3-5 осіб) для кожного докторанта.
10. До складу кожної докторської комісії входять наукові співробітники з іншого науково-навчального підрозділу, себто іншого, причому як заведено віддаленого, наукового напряму.

Коментар: *це також один із принципів дотримання академічної прозорості та об'єктивності! До складу докторських комісій вводяться університетські працівники з інших факультетів, таким чином в даній установі забезпе-*

чуються однакові «правила гри» на всьому третьому рівні освіти.

11. До складу докторської комісії за рішенням науково-навчального підрозділу можуть бути введені іноземні фахівці, що надзвичайно важливо для процесу міжнародного визнання даної програми.
12. Докторська комісія визначає і затверджує індивідуальну програму підготовки кожного докторанта.

Також докторська комісія виконує такі важливі функції:

- призначає наукового керівника (або керівників);

***Коментар:** нині Європа наполягає, щоб їх було мінімум двоє: один як головний науковий керівник, другий – науковий консультант/радник, до того ж часто з-поза меж даного університету);*

- регулярно (мінімум раз на триместр/семестр/квартал) заслуховує звіт докторанта;
- як правило, впродовж другого року підготовки організовує і проводить індивідуальний захист докторської теми (Doctoral Proposals);
- на 80% визначає склад спеціалізованої комісії із захисту **дисертації** (решту 20% делегує університет самостійно або, коли програма здійснюється за угодою спільно з академічним інститутом, разом з інститутом. Себто від кожної установи можуть бути введені представники – по одній особі, – котрі стежать за дотриманням процедури захисту).

***Коментар:** універсальні на сьогодні спеціалізовані ради із захисту в певній галузі, що діють при університетах/інститутах, себе не виправдовують. Оскільки, насправді, там є лише 2-3 особи, котрі тямлять в даній проблематиці. Практика здійснення PhD виглядає інакше: **для кожного захисту** університет формує свою спеціалізовану раду, що на 80% складається зі знавців окресленої в дисертації теми.*

13. На основі судження докторської комісії та рішення спеціалізованої ради із захисту дисертації Вчена рада університету ухвалює рішення про присудження вченого ступеня «Доктора філософії» з певного наукового напрямку і видає відповідний диплом з логотипом університету. Рішення Вченої ради університету є остаточним й оскарженню не підлягає.

***Коментар:** Вчена рада університету може бути розширена членами Вченої ради академічного інституту, котрі наділяються правом повного голосу, якщо програма здійснюється*

університетом спільно з академічним інститутом, себто за угодою.

14. Копії виданих дипломів надсилаються університетом до ДК КВК, а вся документація стосовно захищеної дисертації, як і примірник наукової роботи, зберігаються університетом довічно у власному архіві.
15. ДК КВК регулярно (раз на 2-3 роки) здійснює перевірку якості підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації університетом за певною програмою, залучаючи до цього процесу провідних українських і зарубіжних науковців.
16. На основі перевірки ДК КВК видає університетові ліцензію на підготовку фахівців вищої наукової кваліфікації; продовжує дію попередньо виданої ліцензії; припиняє дію ліцензії.
17. Державне фінансування університету в частині підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації здійснюється у визначених обсягах тільки на підставі позитивної оцінки ДК КВК.

1 червня 2007 р.